

PROJEKT TECHNICZNY

TOM 3 PROGRAMY KONSERWATORSKIE

Z up. Lubelskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków

mgr inż. arch. Arkadiusz Bojczuk
Kierownik Delegatury w Białej Podlaskiej

145741. 46. G. 2022

27 CZE. 2022

**PROJEKT BUDOWLANY REWITALIZACJI BUDYNKU ORANŻERII
PRZY PAŁACU POTOCKICH W RADZYNIU PODLASKIM**

Jana Pawła II 4, 21-300 Radzyń Podlaski,

kategoria obiektu budowlanego: IX

ID działki: 061501_1.0001.1660/7

061501_1.0001.1660/8

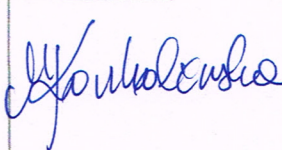
data opracowania:

styczeń 2022

Inwestor:

Miasto Radzyń Podlaski

ul. Warszawska 32, 21-300 Radzyń Podlaski

projektant	specjalność, zakres	nr uprawnień	podpis
Monika Konkolewska	Konservator dzieł sztuki Rzeźba i detale architektoniczny, metal	Dyplom nr 989 UMK Toruń	

SPIS ZAWARTOŚCI

I. OPIS OBIEKTU, HISTORIA.....	STR 3
II. TECHNIKA WYKONANIA.....	STR 4
III. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ.....	STR 4
IV. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE.....	STR 6
V. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH.....	STR 6
VI. KONCEPCJA KONSERWATORSKA.....	STR 9
VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA.....	STR 10

I. OPIS OBIEKTU, HISTORIA

Budynek oranżerii, podobnie jak pałac, jest dziełem Jakuba Fontany. Zlokalizowany został we wschodniej części parku. Wybudowany ok. 1756 r. na planie dwóch krzyżujących się prostokątów. Korpus główny jest ustawiony frontem na południe, dobudówka mieści w sobie schody prowadzące na galerię części głównej, gdyż oranżeria za czasów Potockich pełniła rolę teatru.

Fasadę budynku akcentują trzy ryzality. W środkowym znajduje się wejście główne. Flankują je dwie kolumny z głowicami w porządku jońskim i sześć pilastrów okalających z takimi samymi głowicami. Masywne bazy i wysokie cokoły dobrze akcentują główną oś wejściową budynku. Nad środkowym ryzalitem oranżerii znajduje się najwspanialsza zachowana rzeźba Jana Chryzostoma Redlera. Jest to grupa Rydwan Apollina. Przedstawia mitologicznego przewodnika Muz, patrona sztuki i poezji, ale także piękna i światła, życia i śmierci, prawa i porządku; Apollo był też mitycznym uosobieniem dobra: wspierał ludzi w cierpieniu, ratował z nieszczęścia, odwracał śmierć, oczyszczał z grzechów. Swą siedzibę miał na szczycie góry Parnas w Delfach, skąd zsyłał natchnienie. Z czasem dołożono mu zadania Heliosa – boga słońca, który złotym rydwanem każdego dnia objeżdżał nieboskłon.

Nad oranżerią widzimy taki rozpędzony rydwan, zatopiony w obłokach. Nad grupą góruje postać Apolla, który jest młody i piękny, a na tle szaleńczo rozpędzonych rumaków dość statyczny, spokojny. Udrapowana tkanina częściowo spływa mu z prawego ramienia, a za plecami unosi się porwana pędem. Trzy rumaki z rozwianymi grzywami rwą przed siebie z całych sił – ale każdy ciągnie rydwan w swoją stronę. Dwa z nich zwracają się pyskiem się do woźnicy, jakby pytały go o drogę. W grupie znalazły się także putta, zajęte zabawą, jakby nie dostrzegały dynamizmu rozgrywającej się obok sceny. Umieszczone z prawej – po wschodniej stronie symbolizuje jutrzeńkę (lub dzień), to ze strony zachodniej – zmierzch (lub noc).

Nad każdym z dwóch bocznych ryzalitów mamy scenki z puttami i wazonami, jakich jest wiele nad korpusem głównym pałacu. Puszyste dzieciaki bawią się przy wazonach, zdobiąc je girlandami kwiatów czy liści. Scenki z oranżerii są jednak nieco inne: putta dopiero ustawiają wazony, te są jeszcze "w ruchu", przechylone. To – według jednych interpretacji – miało oznaczać kończenie prac nad przebudową pałacu i budową oranżerii, czyli rodzaj "wiechy". Ale można spotkać inną interpretację: putta nie ustawiają wazonów, ale strącają urny...

W fasadzie budynku umieszczonych jest osiem wielkich, zamkniętych półkoliście okien typu „porte' fenetre”. Wnęki nad dwoma oknami i parą drzwi wejściowych w ryzalitach zdobią sztukaterie przedstawiające najróżniejsze narzędzia ogrodnicze i pęki roślin, a na listwy nadłuczy opadają delikatne floratury.

Nad pozostałymi oknami umieszczone są skromniejsze akcenty sztukatorskie, także roślinne.

Na fasadach wschodniej i zachodniej, pozbawionych bogatego wystroju rzeźbiarskiego, umieszczono na narożach od strony północnej masywne wazony zdobne motywami rocaillowymi i „kogucim grzebieniem”.

W ryzalitach otworów wejściowych na elewacjach bocznych sztukateriami o tematyce roślinnej ozdobiono zarówno półkoliste wnęki tympanonów, jak i listwy nadproży.

II. TECHNIKA WYKONANIA

Wystrój rzeźbiarki oranżerii wykonano z dwóch rodzajów materiału – kamienia w przypadku grup wieńczących ryzality a także głowice kolumn, pilastry wraz z bazami i cokołami w obrębie wejścia głównego, oraz zaprawy wapiennej tam, gdzie występują sztukaterie.

Do prac rzeźbiarskich użyty został drobnoziarnisty piaskowiec szydlowiecki o dość intensywnych smugach zabarwionych na kolor czerwony i odcienie ochry związkami żelaza. Duże bloki kamienia służące jako podstawy czy cokoły są ryflowane dość drobnym rytem, natomiast rzeźby zostały precyzyjnie oszlifowane i wygładzone. Poszczególne części składowe pasowano, łączono zaprawą wapienną, a także kotwiono prętami z kutego żelaza.

Sztukaterie wykonane zostały w narzucie z „wolnej ręki” przy zastosowaniu zaprawy wapiennej z piaskiem o różnej ganulacji jako wypełniaczem i z dodatkiem związków organicznych – słomy i okruszków węgla drzewnego. Jest to oczywiście warstwa spodnia, na którą nałożono cienką szlichtę wygładzającą na bazie wapna i selekcionowanego, drobnego piasku kwarcowego. Ostatnie wykończenie stanowi czysta pobiała wapienna, nakładana na wilgotną jeszcze sztukaterię, dzięki której całość jest zespolona, gładka i pozwalająca na uzyskanie ostrej formy. Kolor sztukaterii w odcieniu rozbielonej ochry miał nawiązywać do kolorystyki kamienia.

III. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania kamiennego wystroju rzeźbiarskiego oranżerii jest zły. Niepokój budzą przede wszystkim spękania, także wzdłuż warstw sedymentacyjnych kamienia, a także bardzo rozległy zakres ubytków. Są to przede wszystkim wymycia spoiwa pociągające za sobą zniszczenia w warstwach powierzchniowych kamienia. Chropowata powierzchnia łatwiej ulega dalszej destrukcji, łatwiej nasiąka wodą, osadzają się na niej zanieczyszczenia a także mikroorganizmy.

Widoczne są także spłycenia formy, jej zatarcie, a także ubytki, szczególnie w przypadku drobnych form rzeźbiarskich takich jak, palce, krawędzie form roślinnych, modelunek szat.

W wielu miejscach wyraźne są fragmenty naprawiane poprzez flekowania i klejenia.

Zdarzają się niedokładne spasowania elementów przełamanych – np. twarz putta z grupy zachodniej, w której teraz wyraźnie brakuje partii od nosa w dół.

Szczeliny widoczne są także w obrębie styku większych bloków i na granicach form.

W partii wejścia widoczne są wybicia profilu w partii cokołowej, grube i nieudolne warstwy otynkowań niedobranym materiałem typu cement, a nawet beton. Profile uległy zatarciu i utraciły swą oryginalną ostrość.

Na kondycję zabytkowych obiektów kamiennych wpływ ma wiele czynników, do których zaliczyć należy w pierwszym rzędzie miejsce ich ekspozycji, lecz równorzędnie także działania człowieka. Są to zarówno zachowania w zamiarze niszczące - wandalizm, ale także często niezamierzone np. sposób i dobór materiałów przy przeprowadzanych naprawach renowacyjnych.

Na obecny wygląd rzeźb bezpośredni wpływ ma przede wszystkim środowisko zewnętrzne, a szczególnie bardzo silny atak mikrobiologiczny. Wszystkie rzeźby eksponowane są w otoczeniu zieleni, gdzie utrzymuje się wilgoć i brakuje dobrego przewietrzania.

Źródłem zakażenia obiektów jest przede wszystkim woda, która transportuje bakterie, glony i inne drobnoustroje. Rozwój i dynamika ich wzrostu są w dużej mierze uzależnione od wilgotności oraz dostępności substancji organicznych i mineralnych z atmosfery. Silny ich wzrost jest szczególnie widoczny w miejscach zawilgoconych np. w zastoiskach wilgoci. Rozwijające się w warstwach przypowierzchniowych drobnoustroje powodują silne zniszczenia tych partii obiektów, jak również zarażanie głębszych fragmentów.

Drobnoustroje bytujące na rzeźbach należą do autotroficznych /glony, porosty, bakterie siarkowe i nitryfikacyjne/ i heterotroficznych /grzyby, bakterie/.

Negatywny wpływ działania wszystkich mikroorganizmów można sprowadzić do trzech aspektów: oddziaływanie chemiczne, działanie mechaniczne, stałe zawilgocenie i zmiany barwne kamienia. Wydzielane w procesach metabolicznych rozcieńczone kwasy powodują rozkład węglanu wapniowego /spoiwo piaskowców/ oraz zwiększają rozpuszczalność w wodzie materiałów ilastych. Są to słabe kwasy organiczne/mlekowy, szczawiowy, bursztynowy, octowy, glikolowy, pirogronowy/. Ich działanie jest groźne przede wszystkim ze względu na przebieg tego procesu w sposób ciągły. Rozwój drobnoustrojów, głównie grzybów i pleśni powoduje powstawanie silnych zaplamień.

Na poddanych oględzinom obiektach zarejestrowano występowanie glonów, misecznicy proszkowatej /*Lecanora conizaeoides*/, krążniczki ostrygowej /*Hypocenomyce scalaris*/ i złotorostu ściennego /*Xanthoria candelaria*/.

Powierzchnia rzeźbiarskiego wystroju oranżerii jest pociemniała i zabrudzona, a jego struktura osłabiona. Nie mamy także pewności do jakiego stopnia ściąg i sztangi zabezpieczają konstrukcję. Z pewnością co roku narastają na żelazie kolejne warstwy produktów korozji rozsadzające gniazda mocowań w kamieniu. To prowadzi do kolejnych spękań i naruszeń struktury w głębszych warstwach piaskowca.

Sztukatorski wystrój, jak stwierdzono na podstawie oględzin, był naprawiany w dość szerokim zakresie. Drobne i precyzyjnie wykonane formy roślinne są obecnie pogrubione, zatraciły ostrość, a ich rekonstrukcja, szczególnie w oknach na prawo od wejścia głównego pozostawia wiele do życzenia.

Naprawy wykonywane w źle dobranym materiale, przede wszystkim zbyt mocnym, o grubym kruszywie zniszczyły efekt pierwotny. Szczelne warstwy wtórne doprowadziły do zniszczeń podłoża. Widoczne są rysy i odspojenia od podłoża całych fragmentów.

W elewacji zachodniej brakuje ornamentów nad opaską wejścia.

IV. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Analiza czynników mogących mieć wpływ na kondycję kamiennego wystroju rzeźbiarskiego i sztukatorskiego na elewacjach oranżerii uświadamia nam, że nie można wyeliminować wszystkich, a jedynie zminimalizować ich wpływ oraz starać się zabezpieczyć obiekty, przedłużając ich trwanie. Bardzo istotna jest także profilaktyka, która na czas zapobiega poważniejszym zniszczeniom.

Celem równoległym jest także przywrócenie obiektowi walorów estetycznych i możliwości czytelnego odbioru z poziomu terenu wokół oranżerii.

V. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

W związku z opisanym stanem zachowania rzeźb i elementów wykonanych z piaskowca proponuje się następujący tok postępowania konserwatorskiego

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac.
2. Ocena stabilności rzeźb i prace zabezpieczające, umożliwiające bezpieczne przeprowadzenie zabiegów.

3. Dezynfekcja rzeźb preparatem, lub mieszanką preparatów o szerokim spektrum działania, a następnie oczyszczenie mechaniczne na sucho z nawarstwień mikrobiologicznych.
4. Odkucie otynkowań i reperacji ingerujących w oryginalną formę rzeźbiarską w tym także uzupełnień wykonanych ze źle dobranych materiałów np. betonu.
5. Umycie powierzchni kamiennych po uprzednim potraktowaniu 4% roztworem HF /czas reakcji nie powinien przekroczyć 20 min./ i domycie wodą pod kontrolowanym, zwiększonym ciśnieniem. Następnie doczyszczanie mechaniczne, ręczne /kamienie, szczotki, skalpele/ ze wspomaganiem pary wodnej.
6. Odsolenie kompresami z pulpy celulozowej lub ligniny przynajmniej 3 x.
7. Oczyszczenie partii pokrytych zwartymi nawarstwieniami po uprzednim nałożeniu past z dodatkiem kwaśnego fluorku amonu, a następnie doczyszczanie mechaniczne.
8. Wzmocnienie, osłabionych na skutek oczyszczania, partii preparatem o charakterze hydrofilowym i wysezonowanie aż do uzyskania pożądanego efektu.
9. Naprawy i stabilizacja metalowych elementów stężających. Uszczelnienie gniazd, odrdzewienie powierzchni i zabezpieczenie antykorozyjne.
10. Uzupełnienie głęboko wymytych partii kamienia i ubytków.
Stworzenie dobranej „pod obiekt” masy na bazie mineralno - syntetycznej z dobranym do kamienia kruszywem kwarcowym z dodatkiem pigmentów. Zalecane jest dobranie kolorystyki kitów do poszczególnych odcieni występujących w piaskowcu. Po związaniu i wysezonowaniu – opracowanie powierzchni. Większe ubytki o wyrównanych krawędziach zaleca się uzupełnić metodą flekowania z dobrego struktura i kolorem piaskowca szydlowieckiego.
11. Ponowna, profilaktyczna dezynfekcja.
12. Patynowanie /w przypadku koniecznym/ miejsc uzupełnianych i wymagających scalenia pigmentami osadzonymi na spoiwie o właściwościach hydrofobowych.

9. Hydrofobizacja powierzchni.
10. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej.

W odniesieniu do wystroju sztukatorskiego proponuje się wykonanie następujących zabiegów.

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac.
2. Ocena stabilności sztukaterii i prace zabezpieczające, umożliwiające bezpieczne przeprowadzenie zabiegów np. opaski, podklejenia.
3. Dezynfekcja preparatem, lub mieszanką preparatów o szerokim spektrum działania, a następnie oczyszczenie mechaniczne na sucho z nawarstwień mikrobiologicznych.
4. Usunięcie źle wykonanych reperacji, szpachlowań ingerujących w oryginalną formę rzeźbiarską, gruboziarnistych pobiał. Na tym etapie należy dokładnie odczytać pierwotną kolorystykę sztukaterii, ew. występujące lawowania, podbicia form kolorem w zagłębieniach.
5. Wzmocnienie, osłabionych partii preparatem o charakterze hydrofilowym i wysezonowanie aż do uzyskania pożądanego efektu.
6. Uzupełnienie ubytków i prawidłowa rekonstrukcja sztukaterii.
Stworzenie dobranej „pod obiekt” masy na bazie mineralno - syntetycznej z użyciem wapna dołowanego, dobranego kruszywa i pigmentów.
7. Nałożenie pobiały, a następnie pomalowanie detali w kolorze nawiązującym do odczytanego oryginału farbą o charakterze hydrofobowym.
8. Ponowna, profilaktyczna dezynfekcja.

VI. KONCEPCJA KONSERWATORSKA

Celem nadrzędnym przy prowadzeniu prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych jest zachowanie oryginalności obiektu, a jednocześnie zabezpieczenie jego trwania w

czasie. Charakterystyka zniszczeń wystroju rzeźbiarskiego oranżerii sprawia, że należy z dużym wyczuciem podejmować prace uzupełniające formę. Istnieje bowiem bardzo cienka granica pomiędzy obiektem zadbanym, ale odczytywanym jako zabytek z widoczną patyną czasu i już drobnymi niedoskonałościami, a obiektem „przekonserwowanym”, który chce sprawiać na widzu wrażenie jakby powstał wczoraj. Dlatego proponuje się uzupełnienia drobnych, płytkich ubytków poddać lekkiej korekcie, bez szpachlowego nakładania mas uzupełniających.

Zastosowanie patyny powinno być ograniczone do niezbędnego minimum w przypadkach koniecznych. Praktyka zbyt szeroko zakładanych, często kryjących patyn jest błędna i w tym przypadku mogłoby dojść do zatarcia urody wielobarwnego piaskowca.

W odniesieniu do sztukaterii źle wykonane rekonstrukcje należy odczytać na nowo, posługując się licznymi zachowanymi elementami oryginalnymi, znajdującymi się także na elewacjach pałacu.

Bibliografia

Karta obiektu, LWKZ

A.Wasak, Oranżeria w zespole pałacowo – parkowym w Radzynie podlaskim, czyli co mówią radzyńskie rzeźby Redlera o sztuce i śmierci, 2019r.

M.Karpowicz, Sztuka Polska XVIIIw.1985r.

VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot.1. Radzyń Podlaski, zespół pałacowo – parkowy, oranżeria, elewacja frontowa /południowa/.

Fot.2. Oranżeria, elewacja frontowa, ryzalit boczny od strony zach.

Fot.2. Oranżeria, elewacja frontowa, fragment.

Fot.3. Oranżeria, elewacja frontowa, fragment.

Fot.4. Oranżeria, elewacja frontowa, ryzalit środkowy z wejściem.

Fot.5. Grupa rzeźbiarska Rydwan Apollina nad wejściem głównym.

Fot.6. Grupa rzeźbiarska Rydwan Apollina.

Fot.7. Elewacja frontowa, fragment.

Fot.8. Elewacja frontowa, fragment.

Fot.9. Elewacja frontowa, ryzalit boczny od strony wschodniej.

Fot.10. Elewacja boczna, wschodnia.

Fot.11. Elewacja tylna, północna.

Fot.12. Elewacja tylna północno – zachodni narożnik.

Fot.13. Elewacja boczna, zachodnia.

Fot.14. Elewacja frontowa, ryzalit boczny, grupa rzeźb.

Fot.15. Grupa rzeźb nad ryzalitem bocznym, putto ze źle spasowanym sklejeniem twarzy i ubytkiem.

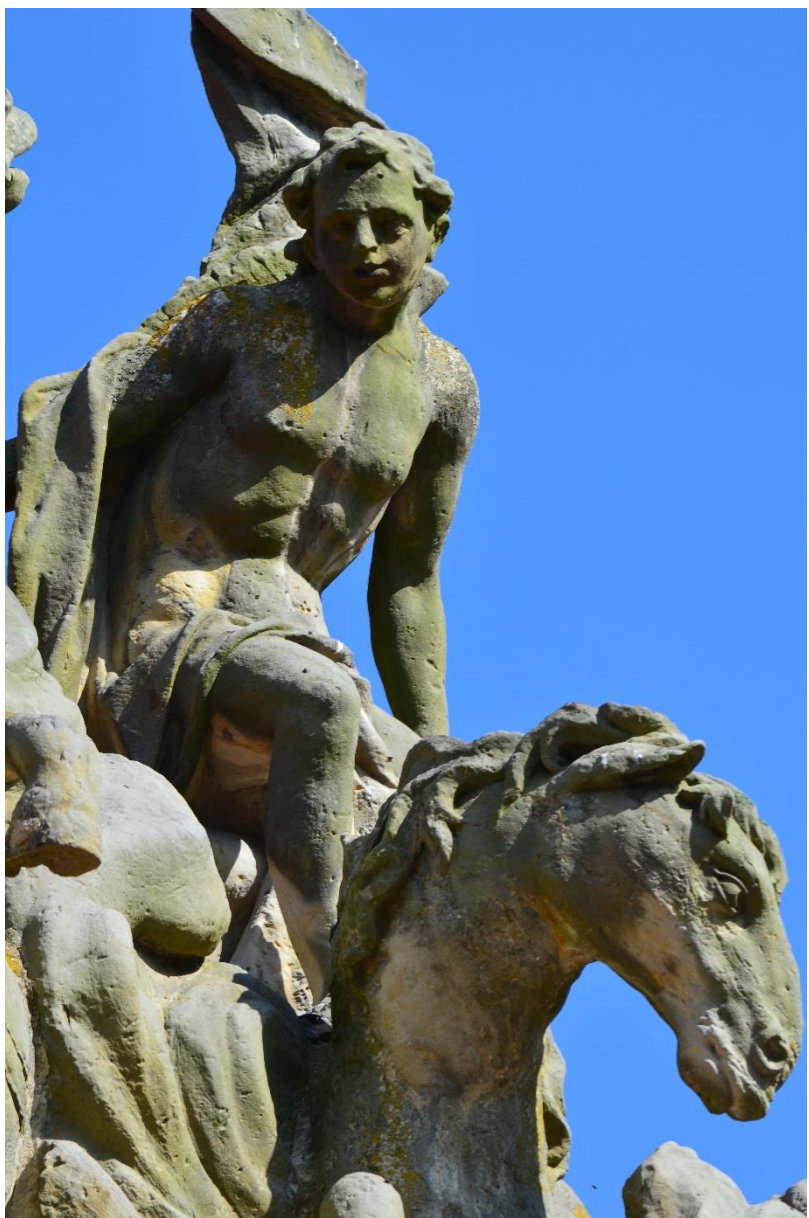
Fot.16. Grupa rzeźb nad ryzalitem bocznym, putto z wazonem.

Fot. 17. Ryzalit boczny, cokół grupy rzeźbiarskiej.

Fot.18. Ryzalit boczny, grupa rzeźb.

Fot.19. Główna grupa rzeźb nad ryzalitem środkowym, fragment.

Fot.20. Fragment głównej grupy rzeźb w ryzalicy środkowym.

Fot.21. Fragment głównej grupy rzeźb w ryzalicy środkowym.

Fot.22. Fragment głównej grupy rzeźb w ryzalicie środkowym.

Fot.23. Fragment głównej grupy rzeźb w ryzalicie środkowym.

Fot.24. Głowice kolumn i pilastrów w partii wejścia głównego.

Fot.25. Głowice kolumn i pilastrów w partii wejścia głównego.

Fot.26. Cokół pilastra w partii wejścia głównego. Widoczne wtórne otynkowania i warstwy farb.

Fot.27. Baza jednej z kolumn.

Fot.28. Partia cokołowa wejścia głównego.

Fot.29. Uszkodzony profil bazy pilastra w partii wejścia głównego.

Fot.30. Grupa rzeźb nad ryzalitem bocznym od strony wschodniej, fragment.

Fot.31. Rzeźba w ryzalicie bocznym, fragment.

Fot.32. Rzeźba w ryzalicie bocznym, fragment.

Fot.33,34,35 Przykłady źle wykonanych rekonstrukcji sztukaterii nad oknami w elewacji frontowej.

Fot.36. Stan zachowania sztukaterii nad wejściem głównym.

Fot.37. Wazon na elewacji bocznej, wschodniej.

Fot.38. Wazon na elewacji bocznej, zachodniej.